

Takirgizit

Si Wikipedia, tasanayt tilellit.

Tutlayt takirgizit d nettat ay d tutlayt tayelnawt n Kirgizistan, yernu ttmeslayen-tt wazal n 2 n yimelyunen n medden, Ikirgizen. Di tmura ay d-iqerben Kirgizistan llan diɣ waɕas n wid ay tt-yettmeslayen. Di lweqt i deg llan 150.000 n medden ay tt-yettmeslayen di Ccinwa, ladɣa di tama tafulmant (autonome) n Sinkiang-Uyiɣur, llant diɣ waɕas n trebbaε timecɕaɰ n Yikirgiziyeen ay tt-yettmeslayen deg wetram (lɣerb) n Mungulya, di Kazaxestan, di Tajikistan akk d Uzbikistan. Nezmer diɣ ad naf kra di Afɣanistan, di tɕtɕerk akk d Pakistan.

Igburen

Tawacult-is

Tintalyin-is

Tasɣent (ddur') n tkirgizit di tmetti

Amezruy

Tamselyut

Tawacult-is

Takirgizit d yiwet si tutlayin n twacult taɕerkit, dɣa tutlayin ay tt-icuban tɕtɕuqqtent u nezmer ad d-nebder gar-asent taɕerkit, tazerit (n Azerbijan), tatatart (n Tatarestan, di Rusya), tawigurt (ay ttmeslayen di Ccinwa), tuzbikit n Uzbikistan akk d waɕas n tiyaɖ, d acu kan, tutlayt i ɣer tettemcabi aɕas, d takazaxit ay ttmeslayen s umata di Kazaxestan. Tawacult n tutlayin tiɕerkiyin d tawacult meqqren i deg llant waɕas n tutlayin n Asya, yernu ttekkant deg-s ula d tutlayt tamungulit, u llan wid ay yesqeben ula d takurit akk d tɕapunit ɣer twacut-a.

Tintalyin-is

Takirgizit tesεa snat n tentalyin timeqqranin, tin n ugafa (nord) akk d tin n wenɕul (sud). Takirgizit tizeɣt (standard) d tin ay d-yufraren si tentala n ugafa, yernu llan deg-s waɕas n wawalen ay d-yekkan si tmungulit akk d tkazaxit, di lweqt i deg tantala n wenɕul, ad naf deg-s aɕas n wawalen ay d-yekkan si tuzbikit akk d tutlayin tir'aniyin am tfarsit (perse) akk d ttaɕikit.

Tasɣent (ddur') n tkirgizit di tmetti

Xas tesseqdec tutlayt takirgizit aɣemmay aεr'ab i tallit ɣezzifen deg umezruy, maca alammi d tallit tasuvyatit ay yettwaxdem leqdic i lmend n ussizeɣ (standardisation) n tutlayt-agi akken ad tuɣal ad tettuseqdac, ɣer tama n trusit, deg uselɰu n lumur' timenɕabin n Tegduda Tasuvyatit n Kirgizistan. Ass-a, takirgizit lemmden-tt warrac alamma d aswir n tesnawit (lycée). Ma di tesdawit, asselmed yettili-d ama s trusit neɣ s tkirgizit, ɣef leɰsab n yinurar n tmusni. Di 1926, ala kan 5% seg yimezdayen n Kirgizistan ay

yellan ssnen ad ɣren u ad arun di lweqt i deg 67% seg yimezdayen n tmurt d wid yettmeslayen takirgizit, ma di 1970, wwɗen wid yessnen ad ɣren ɣer 100%, di lweqt i deg wid yettmeslayen takirgizit neqsen-d ɣer 44% di tallit-nni. Anect-a yeɗra-d imi nnernan yemdanen n yegduden nniɗen ay d-yettasen ɣer Kirgizistan, dɣa nnig n Yirusiyeen ay yebdan zedɗyen tamurt-a si lqern wis 19, asmi teɣli s dd! a w n leɣkem arusi, rnan usan-d aɗas n yemdanen nniɗen di tallit tasuwyatit, yernu merr'a igduden-agi d tarusit ay llan sseqdacen-tt wagar-asen. D acu kan, seg wasmi ay tewwi Kirgizistan azarug-is di 1991, ar ass-a, bɗan ttanqasen Yirusiyeen si Kirgizistan. Mbeɗd ma llan 22% seg yimezdayen n Kirgizistan d Irusiyeen di 1990, wwɗen di 2001 ɣer 15%, maca tazrirt-nseen (influence) mazal teɣhed, yernu tutlayt-nseen d yiwet si tutlayin iɣehden akk di tmurt.

Uqbel ma teɗra-d Tegrawla Tarusit n 1917, tella tkirgizit ur tesɛi ula d yiwen n weɣmis. Ma di 1983, tuɣal tkirgizit tesɛa 61 n yeɣmisen akk d 16 n tesɣunin, am wakken ay d-ffɣen 513 n yedlisen s tkirgizit deg useggas-nni. Kirgizistan tesɛa diɣ tiregwa n rr'adyu akk d tilibizyu yettmeslayen s tkirgizit.

Amezruy

Di lqern wis 8 ay d-tettwabder tkirgizit i tikkelt tamenzut deg umezruy, deg yiwet n tirawt (inscription) yuran s tɛterkit taqburt di Asya Talemast. Di tallit-nni, llan lejdud n Yikirgiziyeen ttidiren di tama taɛlayant n wasif n Yenisey, deg ugafa n Mungulya, d yiwet n tama ay d-yuzgan ass-a di Sibirya, yernu tira tiɛterkiyin tiqburin ay d-ufan deg wemkan-nni qqaren-d yimassanen d akken d nitni ay tent-yedɣan.

Asmi ay smeɣren Yimunguliyeen amenkud-nseen (Empire) yernu kecmen ɣer waɗas n tmura ay rɛzan neɣ rwin-tent, rewlen Yikirgiziyeen s anɗul, ɣer tama n yidurar n Tien Shan, d tama i deg d-tuzga ass-a Kirgizistan. D acu kab, ula d tamurt-a ur temniɛɛ ara seg yegduden iɛterkiyeen akk d Yimunguliyeen ay tt-id-ikecmen aɗal d abrid yernu srewlen aɣric seg Yikirgiziyeen ɣer Turkestan (Sinkiang ay teɣkem Ccinwa ass-a). Xas ma yella di tlemmast n lqern wis 18, tella Kirgizistan d aɣric itebɛen s yisem ɣer Ccinwa, maca tamurt-a tella tesɛa tilelli meqqren. Mbeɗd ma tesɛedda Kirgizistan tallit wezzilen s ddaw n leɣkem n yegduden iɛterkiyeen n Asya Talemast, teɣli ger n yifassen n Umenkud Arusi, d ayen ay yeddkan kra n yemsiwlen n tkirgizit ad rewlen ɣer Afɣanistan akk d yidurar n Pamir. Asseɓded n Tdukli Tasuwyatit yegla-d s ccwal meqqren imi ay refden Yikirgiziyeen leslaɣ akken ad nnaɣen ɣef tilelli-nseen, d acu kan, iɣil ay sxedmen Yirusiyeen mgal-nseen yessaweɗ aɗas n Yikirgiziyeen ad rewlen ɣer Ccinwa. Di 1919, tuɣal Kirgizistan d aɣric si tegduda tanemlayt (socialiste) tasuwyatit n Turkman, sakin, di 1936, tuɣal d tagduda i yiman-is, d yiwet si xmesɗac-nni n tegdudiyin n Tdukli Tasuwyatit. Deg wass n 31 ɣect n 1991, tuɣal Kirgizistan d tamurt timziregt, u tuɣal d tamaslaɗt (membre) di Tmetti n Yiwunak Imzirgen (Communauté des Etats Indépendants) ay d-yettusbedden mbeɗd ma teɣli Tdukli Tasuwyatit.

Tamselyut

- Di mondeberbere.com (<http://www.mondeberbere.com/tabrat/trabat8.htm>) Syur Omar MOUFFOK

Yettwakkes-d seg "<https://kab.wikipedia.org/w/index.php?title=Takirgizit&oldid=87202>"

Asebter-a yettwabeddel i tikkelt taneggarut ass n 3 Ctember 2019 ɣef 21:25.

Aɗɣis-a atan ddaw n Creative Commons Attribution-ShareAlike License; yezmer ad ilint tewtilin-nniɗen. Wali-tent da irman n useqdec iwakken ad tafeɗ ugar n yisallen.